

İdari Yargılama Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olarak Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Kararları^(*)

Individual Application Decisions of the Turkish Constitutional Court as a Reason of Renewing the Trial in Administrative Justice Law

Arş. Gör. Talha ERDOĞMUŞ^(**)

Öz

Yargılamanın yenilenmesi, kesinleşen hükmün hak ihlali veya hukuka aykırılık taşıdığıının sonradan tespit edilmesi halinde, kanunda sayılan durumlarda başvurulabilecek olağanüstü bir kanun yoludur. İdari yargılama hukuku bağlamında, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanunu (İYUK) m. 53'te sayılan durumlarla sınırlı olup olmadığı süregelen bir tartışmadır. Bu bağlamda, doktrinde ve yargı kararlarında, istisnaları bulunmakla beraber, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin sınırlılığı ve içtihat yoluyla genişletilemeyeceği görüşü kabul görmektedir. Fakat 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunla Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru imkânı tanınmasıyla tartışma farklı bir boyut kazanmıştır. 6216 sayılı Kanunun m. 50/2 hükmüne göre, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru neticesinde ihlal kararı vermesi halinde, ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilebilmektedir. Burada önceki tartışmadan farklılaşan, İYUK m. 53 hükmünde sayılmayan sebebin, içtihat yoluyla değil ayrı bir kanuni düzenlemeye dayanılarak yargılamanın yenilenmesi sebepleri arasında dahil edilip edilemeyeceği sorusudur. Bu durumda, 6216 sayılı Kanun m. 50/2'de yer alan "yeniden yargılama" ile kastedilenin teknik anlamda bir yargılamanın yenilenmesi olup olmadığı tartışılmaktadır. Özellikle İYUK m. 53/1-1'da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) tarafından bireysel başvuru neticesinde ihlal kararı verilmesinin bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılması karşısında, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular yönünden bu soru daha anlamlı hale gelmektedir.

Anahtar Kelimeler

Yargılamanın Yenilenmesi, Anayasa Mahkemesi, Bireysel Başvuru, Yeniden Yargılama, 2577 sayılı İYUK m. 53, İdari Yargılama Hukuku.

(*) Makale geliş tarihi: 15.02.2021 - Makale kabul tarihi: 28.04.2021.

(**) Sakarya Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İdare Hukuku Anabilim Dalı.
E-posta: talhaerdogmus@sakarya.edu.tr.
Orcid No: <https://orcid.org/0000-0002-8716-255X>.

Abstract

The renewal of trial is an extraordinary legal remedy that can be applied in limited situations provided by the law (*numerus clausus*) against the finalized court decisions (*res judicata*) which are found to be violating the rights or illegal. Within the context of administrative justice, whether the reasons for the renewal of trial are limited in Art. 53 of Procedure of Administrative Justice Law No. 2577 (İYUK No. 2577) or not have been debating. In that sense, in the doctrine and judicial decisions, it is accepted that the reasons for the renewal of trial are limited and cannot be expanded through case law. However, with Law on The Establishment and Rules of Procedure of The Constitutional Court of Turkey No. 6216, the debate has gained an altered dimension with the opportunity of individual application to the Constitutional Court. According to Art. 50/2 of Law No. 6216, if the Constitutional Court decides on the violation as a result of the individual application, the file can be sent to the relevant court for retrial in order to eliminate the violation and its consequences. Here, distinguishing from the previous discussion, the question is focusing on whether the reason which is not designated in Art. 53 of İYUK No. 2577 but held in Law No. 6216 can be evaluated among the reasons for the renewal of trial. Therefore, it is discussed whether “retrial” in Art. 50/2 of Law No. 6216 may be considered as the renewal of a trial in technical terms. Especially, this question becomes more momentous in terms of individual applications to the Turkish Constitutional Court while regarding that the decision of violation as a result of the individual application by the European Court of Human Rights (ECHR) is considered as a reason for the renewal of trial in Art. 53/1-I of İYUK No. 2577.

Keywords

Renewal of Trial, Turkish Constitutional Court, Individual Application, Retrial, Art. 53 of İYUK No. 2577, Administrative Justice.

Giriş

Yargılamanın yenilenmesi, mehz Fransız Yargılama Usulü Kanunundan iktibas edilerek Tanzimat döneminin 1879 tarihli Usul-ü Muhakemat-ı Hukukiye Kanununda ilk olarak düzenlenmiştir. Akabinde, 1982 tarihli 2577 sayılı İdari Yargılama Usulü Kanununda “yargılamanın yenilenmesi” olarak yeniden isimlendirilene kadar idari yargılama usulüne ilişkin tüm temel kanunlarda iade-i muhakeme veya muhakemenin iadesi isimleriyle var olan köklü bir hukuki kuruma dönüşmüştür.¹ Tarihsel süreçte idari yargılama hukuku alanında yargı teşkilatı ve kanun yolları yönünden önemli değişiklikler yapılmasına rağmen yargılamanın yenilenmesi kurumunun özü itibariyle değişikliğe uğramadan muhafaza edilmesi dikkat çekicidir.

Yakın geçmişte, 28 Haziran 2014 tarihinde Resmî Gazete’de yayımlanan 6545 sayılı Türk Ceza Kanunu ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun ile idari yargılama hukuku alanında önemli değişiklikler yapılmış, olağan kanun yollarına istinaf eklenerek üç aşamalı bir sisteme geçilmiş ve karar düzeltme kanun yolu ortadan kaldırılmıştır. Yargılamanın yenilenmesi kurumu ise

¹ Çağla TANSUĞ, *İdari Yargılama Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 10-14.

değişikliklerden etkilenmeden varlığını sürdürmektedir. Tüm bu tarihi serencama bakıldığında yargılamanın yenilenmesi kurumunun idari yargılama hukuku için yerleşik ve köklü bir anlam ifade ettiği sonucuna varılabilecektir.

Köklü bir hukuki kurum olmasına rağmen yargılamanın yenilenmesi sınırlı sayıda durum için başvurma imkânı tanınan ve oldukça az sayıda başvuruya konu edilen bir kanun yoludur.² Bu durumun ilk sebebi yargılamanın yenilenmesinin olağanüstü bir kanun yolu olmasıdır. İkinci sebebi ise bu kanun yoluna yalnızca kanunda sayılan hallerde başvurulabilmesidir. Zira, yargılamanın yenilenmesi kanun yoluna başvuru sebeplerinin sınırlı sayıda olduğu (*numerus clausus*) ve kıyas yoluyla genişletilmesinin mümkün olmadığı yönünde hem medeni yargılama hukuku hem ceza muhakemesi hukuku hem de idari yargılama hukuku alanlarında fikir birliği bulunduğu ifade edilmektedir.³ Danıştay da yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin kıyas yoluyla genişletilemeyeceği görüşündedir.⁴ İdari yargılama hukuku özelinde bu sınırlı sebeplerin sayıldığı temel hüküm İYUK m. 53'tür. Madde hükmünde, kararın esası ve hukuka uygunluğunu etkileyecek nedenlerin sonradan anlaşıldığı çeşitli durumlar sayılarak, bu durumlardan birisinin gerçekleşmesi halinde kesinleşen hükmün kaldırılması ve yeniden bir yargılama yapılarak karar verilmesi için esas hakkında karar veren mahkemeye başvurulabileceği kurala bağlanmıştır.

2010 yılındaki Anayasa değişikliklerinin ardından Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun açılması ve akabinde yürürlüğe giren 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un m. 50/2 hükmünde ihlal tespit edilen hallerde, “*ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir.*” ibare-

² Adalet Bakanlığı tarafından yayımlanan 2018 Adalet İstatistiklerine göre Hukuk Mahkemelerinde 2019 yılında açılan **toplam 2.155.463** dava içinde konusu yargılamanın yenilenmesi olan dosya sayısı **sadece 444** iken, karara bağlanan **toplam 2.145.525** davadan konusu yargılamanın yenilenmesi olan dosya sayısı ise **sadece 426'dır**. İlgili veri hukuk davalarına ilişkin olmakla beraber yargılamanın yenilenmesinin olağanüstü bir kanun yolu olduğunu gösteren önemli bir bilgi sunmaktadır. Bkz. **Adalet İstatistikleri 2019**, Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2020, s. 197-203. https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1092020162733adalet_ist-2019.pdf, (Erişim Tarihi: 26.04.2021)

³ Ramazan ÇAĞLAYAN, *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları (Fransa-Türkiye: Mukayeseli Bir Deneme*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017, s. 454-455.

⁴ Danıştay 2. D., 06.02.2018 tarihli E. 2016/5116, K. 2018/480 sayılı kararda yer alan değerlendirme şu şekildedir: “...sayılı karara yönelik yargılamanın yenilenmesi isteminde bulunulabilmesi için, hükmün, İnsan Haklarını ve Ana Hürriyetleri Korumaya Dair Sözleşmenin veya eki protokollerin ihlali suretiyle verildiğinin, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kesinleşmiş kararıyla tespit edilmiş olması gerektiğinden ve yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin kıyas yoluyla genişletilememesi sebebiyle Komisyonca verilen kararın Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararı niteliği taşımasına olanak bulunmadığından yargılamanın yenilenmesi isteminin reddi gerektiği sonucuna varılmıştır.” Aynı yönde bkz. Danıştay 2. D., 30.9.2020 tarihli E. 2020/251 K. 2020/2721; Danıştay 14. D., 18.10.2018 tarihli E. 2018/2298 K. 2018/6219 sayılı kararlar. (Lexpera Hukuk Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

sine yer verilmesiyle yargılamanın yenilenmesi kurumu açısından yeni bir tartışma doğmuştur. Tartışmanın özü, 6216 sayılı Kanunun m. 50/2 hükmünde geçen “yeniden yargılama” ibaresinden yola çıkarak, bireysel başvuru sonucunda ihlal kararı verilmesinin ayrıca düzenlenmiş bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılıp sayılamayacağı sorusuna dayanmaktadır. Bu soru, idari ve diğer yargılama hukuku alanlarında yargılamanın yenilenmesi sebepleri yönünden geçerlilik bulan sınırlı sayı ilkesi ve kıyas yoluyla genişletme yasağının bir istisnasını teşkil edip etmediği yönünden önem arz etmektedir. Bu soru bağlamında netleştirilmesi gereken diğer bir husus ise 6216 sayılı Kanunun m. 50/2 hükmünde yer verilen “yeniden yargılama” usulünün teknik olarak yargılamanın yenilenmesi sayılmasının mümkün olup olmadığıdır. İdari yargılama hukuku açısından bu tartışmanın önemi, İYUK m. 53’te yer almayan ve fakat bir başka kanunda belirtilen durumun diğer bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabulüne ilişkindir.

Bu çalışmada öncelikle, yargılamanın yenilenmesi kurumunun amacı ve kapsamı üzerinde durulacaktır. Ardından, İYUK m. 53/1-1’de AİHM tarafından ihlal kararı verilmesinin bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayıldığı dikkate alınarak, AİHM ve Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru ve sonuçlarının idari yargılama hukukuna etkisi değerlendirilecektir. Son bölümde ise, her iki yöndeki görüşlere ve gerekçelerine değinilerek neden Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru neticesinde ihlal kararı verilmesinin ayrıca bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmesi gerektiği gösterilmeye çalışılacaktır.

Çalışmamızda bu tartışma esas olarak, idari yargılama hukuku ve İYUK m. 53 hükmü çerçevesinde ele alınacaktır. Öte yandan, aynı tartışma medeni usul hukuku ve ceza muhakemesi hukuku yönünden de güncelliğini sürdürmekte olduğundan ilgili bölümlerde bu alanlardaki doktriner görüşlerden de yararlanılacaktır.

I. Yargılamanın Yenilenmesi Kurumunun Amacı ve Kapsamı

Yargılamanın yenilenmesi, kesin hükme dönüşmesiyle birlikte gerçeğe uymasa dahi hukuki gerçeklik halini alan bir kararın sahip olduğu dokunulmazlık ve değişmezlik imtiyazının ortadan kaldırılmasına imkân veren olağanüstü bir kanun yoludur.⁵ Bir diğer ifadeyle, yargılamanın yenilenmesi, adaletin sağlanması amacıyla kesin hüküm halini alan ve kural olarak dokunulmaz hale gelen kararlara karşı yeni bir başvuru imkanı tanımaktadır.⁶ Bu sayede, yargılama sürecinde meydana gelen çeşitli ağır hata ve eksiklikler sebebiyle hukuka aykırı şekilde

⁵ A. Şeref GÖZÜBÜYÜK/Turgut TAN, *İdare Hukuku (Cilt 2)*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017, s. 1031; ÇAĞLAYAN, s. 429.

⁶ TANSUĞ, s. 9.

maddi anlamda kesinleşen hüküm ortadan kaldırılmakta ve daha önceden kesin olarak karara bağlanmış bir uyuşmazlık hakkında yeniden yargılama ve inceleme gerçekleştirilmektedir.⁷ Böylece, hukuka aykırılık taşıyan kesin hükmün hukuk alanında varlığını sürdürmesi önlenmektedir.

Türk hukukunda kesinleşme kriterini esas alan görüşe göre istinaf ve temyiz olağan kanun yolları; yargılamanın yenilenmesi ise olağanüstü kanun yoludur.⁸ Bu kritere göre kanun yolları, nihai kararın kesinleşmesini önleyen olağan (temyiz ve istinaf) ve kesinleşen karara karşı başvuru olan olağanüstü (yargılamanın yenilenmesi) kanun yolları olarak birbirinden ayrılmaktadır. Kesinleşen hükmün kaldırılmasının yoluysa yeni ve bağımsız bir davadır.⁹ Daha detaylı ifadesine göre yargılamanın yenilenmesi, kesin hüküm halini alarak neticelenen daha önceki süreç haricinde gelişen çeşitli durumlara bağlı olarak dosyanın yeniden ele alınmasını sağlayan dava biçiminde görülen bir hukuki çaredir.¹⁰ Bu sebeple, şeklen henüz kesinleşmemiş kararlara karşı yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulamayacaktır.

Yargılamanın yenilenmesi olağanüstü nitelikte bir kanun yolu olduğu için ancak kanunla öngörülen sınırlı sayıda durum için bu yola başvurulabilmektedir. Aksi halde, kesin hükümden beklenen uyuşmazlığın nihai olarak sonlandırılması ve hukuki durumda istikrar sağlanması amaçları gerçekleşmeyecektir.¹¹ İdari yargılama hukuku açısından, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin yer aldığı kanun hükmü İYUK m. 53'tür. Madde hükmünde belirtilen "*aşağıda yazılı sebepler dolayısıyla yargılamanın yenilenmesi istenebilir.*" ibaresiyle yargılamanın yenilenmesi sebepleri sayma yoluyla gösterilmiştir. Sayılan bu sebeplerden birisinin gerçekleşmesi durumunda asıl davanın yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurmada menfaati olan tarafının, bu yola başvurabileceği ifade edilmektedir.¹²

Yargılamaların yenilenmesi taleplerinin hangi mercie yöneltileceği ise bir diğer sorudur. İYUK m. 53/2 hükmünde yargılamanın yenilenmesi yönündeki taleplerin "*esas hakkında karar veren mahkeme*" tarafından karara bağlanacağı belirtilmektedir. Esas hakkında karar veren mahkeme, ilk derece mahkemesinin verdiği kararın istinaf edildiği ve fakat bu başvurunun bölge idare mahkemesi

⁷ Baki KURU, *Hukuk Muhakemeleri Usulü (Cilt 5)*, Demir Demir Müşavirlik ve Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 5165.

⁸ ÇAĞLAYAN, s. 262.

⁹ Sıddık Sami ONAR, *İdare Hukukunun Umumi Esasları (Cilt 3)*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966, s. 575.

¹⁰ Hakan PEKCANITEZ, Oğuz ATALAY, Muhammet ÖZEKES, *Medeni Usul Hukuku*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017, s. 2324.

¹¹ Bahtiyar AKYILMAZ, Murat SEZGİNER, Cemil KAYA, *Türk İdari Yargılama Hukuku*, Savaş Kitabevi, Ankara, 2018, s. 844.

¹² Halil KALABALIK, *İdari Yargılama Usulü Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 435.

tarafından reddedildiği durumlarda ilk derece mahkemesidir. Buna mukabil, istinaf başvurusunun kabul edildiği ve ilk derece mahkemesi hükmü kaldırılarak yeniden hüküm kurulması halinde artık esas hakkında karar veren mahkeme bölge idare mahkemesidir. Nitekim doktrinde de bu yaklaşım benimsenmekte¹³ ve Danıştay'ın da görüşünün bu yönde olduğu ifade edilmektedir.¹⁴

Örnek Danıştay kararında görüleceği üzere,¹⁵ İYUK'ta ayrı bir yargılama usulüne tabi tutulan ivedi yargılama ve merkezi sınavlara ilişkin durumlarda ise klasik temyiz incelemesinden farklı olarak Danıştay'a gerekli inceleme ve tahkikatı kendisi yapma yetkisi tanınmış olduğundan, belirtilen durumlar için yargılamanın yenilenmesine konu edilecek karar Danıştay tarafından işin esasına girilen temyiz kararı olacaktır.¹⁶ Buna ek olarak Danıştay Kanunu m. 24 ve diğer ilgili kanunlarda yer alan hükümlere göre, Danıştay'ın ilk derece mahkemesi sıfatıyla baktığı davalarda esastan verdiği kesinleşen kararlar için de yargılamanın yenilenmesi yoluna gidilebilecektir.¹⁷ Fakat, yargılamanın yenilenmesi talebi temyiz

¹³ Hakan PEKCANITEZ, **Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medenî Yargıya Etkisi**, Anayasa Yargısı, Cilt 35, 2018, s. 84.

¹⁴ AKYILMAZ vd., s. 886. Konuya ilişkin Danıştay 2.D., 06.04.2017 tarihli E. 2017/800, K. 2017/2834 sayılı kararda şu değerlendirme yapılmaktadır: "2577 sayılı Kanunun, "Yargılamanın yenilenmesi" başlıklı 53. maddesinin 1. fıkrasında; Danıştay ile bölge idare, idare ve vergi mahkemelerinden verilen kararlar hakkında, aynı fıkrafta sayma suretiyle belirtilmiş sebepler dolayısıyla yargılamanın yenilenmesi istenebileceği hüküm altına alınmış, 2. fıkrasında ise; yargılamanın yenilenmesi isteklerinin esas kararı vermiş olan mahkemece karara bağlanacağı belirtilmiştir...dosyada yapılan yargılamanın yenilenmesini istediği anlaşılmakta ise de; yukarıda yer verilen Yasa hükmü gereğince, yargılamanın yenilenmesi isteklerinin esas kararı vermiş olan mahkemece karara bağlanacağı dikkate alındığında, söz konusu istemlerin Danıştay'da incelenmesine olanak bulunmamaktadır." (Lexpera Hukuk Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

¹⁵ Danıştay 13. D., 15.2.2016 tarihli E. 2015/6368 K. 2016/288 sayılı kararda yer alan ifade şu şekildedir: "Davanın ivedi yargılama usulüne tabi olması ve Mahkemece davanın reddine ilişkin olarak verilen kararın Dairemizce verilen 28.05.2015 tarih ve E. 2015/689, K. 2015/2010 sayılı karar ile bozulması ve dava konusu işlemin iptaline kesin olarak (karar düzeltme yolu kapalı olmak üzere) karar verilmiş olması bakımından Dairemizin anılan kararına yönelik yargılamanın yenilenmesi isteminin İdare Mahkemesince değil Dairemizce karara bağlanması gerekmektedir. Zira İdare Mahkemesince verilen kararın bozulması üzerine dosya Mahkemeye gönderilmeyip esasa ilişkin olarak ta nıhaif karar Dairemizce kesin olarak verildiğinden, 2577 sayılı Kanun'un 53. maddesinde belirtilen "esas kararı vermiş olan mahkeme"nin bu olayın özelliği itibarıyla Dairemiz olarak kabulü gerekmektedir." (Lexpera Hukuk Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

¹⁶ İYUK m. 20/A ve m. 20/B'de ivedi yargılama usulü ve merkezi sınavlara ilişkin temyiz talepleri için, diğer temyiz taleplerinden farklı olarak, Danıştay'a "işin esas hakkında" ve "gerekli inceleme ve tahkikatı kendisi yaparak esas hakkında yeniden karar verir" ifadeleri ile esasa ilişkin karar verme yetkisi tanınması karşısında, belirtilen durumlar için de yargılamanın yenilenmesine konu edilecek kararın Danıştay tarafından işin esasına girilen temyiz kararı olacağı kabul edilmelidir.

¹⁷ Danıştay 15. D., 04.05.2016 tarihli E. 2016/4049 K. 2016/3121 sayılı kararda yer alan değerlendirme şu şekildedir: "Bu durumda, yukarıda anılan madde uyarınca, Danıştay dava dairelerinin, sadece ilk derece mahkemesi olarak baktığı davalarda verdiği kararlara ilişkin yargılamanın yenilenmesi istemlerini inceleyebileceğinden; Danıştay dava dairelerince temyizen incelenen idare ve vergi mahkemelerinin kararları hakkındaki yargılamanın yenilenmesi istemlerinin, davanın esas hakkında karar veren mahkemece incelenmesi gerekmekte olup; her ne kadar yargılamanın ye-

merciinin onama, bozma veya ret kararlarına karşı istenemeyecektir.¹⁸ Ayrıca, temyiz kararlarının yanı sıra ara kararlar, yürütmenin durdurulması kararları, ilk inceleme aşamasındaki kararlar, davanın açılmamış sayılması kararı, davayı sonuçlandıran taraf işlemleri, yargısal olmayan kararlar, görev ve yetki uyuşmazlığına ilişkin kararlar, uyuşmazlığı esastan çözmeyen kararlar ve yargılamanın yenilenmesi üzerine verilen kararlar yönünden yargılamanın yenilenmesi talep edilemeyecektir.¹⁹ Ara kararlarda olduğu gibi, davayı sonuçlandıran taraf işlemleri feragat, sulh ve kabul yönünden de yargılamanın yenilenmesinin talep edilemeyeceği ifade edilmektedir.²⁰

Kesinleşen tüm kararların sürekli olarak yeniden yargılamaya tabi tutulmasının hukuki güvenlik ve belirlilik ilkeleriyle bağdaşmayacağı şüphesizdir. Bu sebeple kanun koyucu, kesin hüküm etkisini bütünüyle işlevsiz kılmamak için yargılamanın yenilenmesi nedenlerini kanunda sayma yoluna gitmiştir. Bununla birlikte, kesin hüküm, sınırlı sayı ilkesi, hukuki belirlilik ve güvelik ilkeleri ile adalet ve hakkaniyet arasında bir denge kurma ihtiyacı yargılamanın yenilenmesi yolunun amacı olarak ifade edilebilir. Bu amaca uygun bir kapsamın, sınırlarını belirginleştirmek önemli olmakla beraber mutlak bir katılık içine hapsedildiği takdirde beklenen dengenin kurulabilmesi zor gözükmektedir.

A. Yargılamanın Yenilenmesi Sebeplerinin Sınırlı Sayıda Olması

Yargılamanın yenilenmesi sebepleri 6100 sayılı HMK m. 375 ve 5271 sayılı CMK m. 311 hükümlerinde olduğu gibi idari yargılama hukuku alanında temel kanun olan İYUK'un m. 53/1 hükmünde sayılmış bulunmaktadır. Doktrinde, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin kanunda sayma yoluyla sınırlandırıldığı ve içtihatla genişletilemeyeceği konusunda görüş birliği bulunduğu belirtilmektedir.²¹ Yargılamanın yenilenmesi kanun yolunun kesin hükmü kaldıran bir etkiye sahip olduğu dikkate alındığında sınırlı sayı ilkesine tabi kılınması isabetli gözükmektedir. Ancak yargılamanın yenilenmesi yoluyla amaçlanan kesin hükmün koruyucu etkisinden yararlanan bir hukuka aykırılığın giderilmesi olduğu için, hukuki kurumun amacına uygun kuşatıcı bir yaklaşıma sahip olunmalıdır. Bu bağlamda, kesin hüküm ilkesinin kural ve yargılamanın yenilenmesinin istisna olduğu

nilenmesi Dairemizce verilen temyiz isteminin reddine ilişkin karara yönelik olarak yapılmış ise de; istemin Ankara 14. İdare Mahkemesinin 10/11/2014 tarih ve E. 2014/782, K. 2014/1285 sayılı kararına yönelik yargılamanın yenilenmesi istemi olarak değerlendirilip anılan idare mahkemesince karara bağlanacağı açıktır." (Lexpera Hukuk Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

¹⁸ Turgut CANDAN, Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2020, s. 1264-1265; Saim ÜSTÜNDAĞ, *Medeni Yargılama Hukuku* Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997, s. 910.

¹⁹ ÇAĞLAYAN, s. 438-448.

²⁰ GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 1072.

²¹ ÇAĞLAYAN, s. 454-455.

unutulmadan sayılan sebeplerin genişletici bir yoruma tabi tutulabileceği ifade edilmektedir.²² Genişletici yaklaşımın sınırı ise kesin hüküm ve hukuka aykırılık dengesinin gözetilmeye devam etmesidir. Bu nedenle, İYUK m. 53/1’de sayılmayan bir durumun yargılamanın yenilenmesi sebepleri arasına katılabilmesi için yine bir kanun maddesiyle düzenlenmesi gerekmektedir.

İdari yargılama hukuku bağlamında, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin içtihat yoluyla genişletilmesine ilişkin tartışma 2017 yılındaki Anayasa değişikliğiyle kaldırılan AYİM’ in 1990’ lı yıllara ait bir kararından doğmuştur.²³ Tartışma, AYİM 1. Dairesinin 28.12.1993 tarihli E. 1993/815, K. 1993/1205 sayılı kararda, 1602 sayılı Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanununun m. 64 hükmünde sayılmamış olmasına rağmen, hükme esas alınan kararın Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesini ayrıca bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul etmesi üzerine ortaya çıkmıştır. Ancak AYİM’ in sonraki tarihli kararlarında bu yaklaşımından vazgeçtiği ve görüş değişikliğine gitmesinde Yargıtay kararlarının etkili olduğu anlaşılmaktadır.²⁴ Belirttiğimiz gibi doktrinde, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin sayma yoluyla belirlendiği ve kıyas yoluyla genişletilmesinin mümkün olmadığı görüşü hakimdir.²⁵ Bu görüşü destekler şekilde, Türkiye’ nin de içinde bulunduğu Kıta Avrupası hukuk sistemi yaklaşımına göre, yargılama hukukuna ilişkin kuralların kamu düzeninden olduğu ve içtihat yoluyla genişletilemeyeceği hatırlanmalıdır.²⁶ Danıştay kararlarında da olağanüstü bir kanun yolu olan yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin kanunda sayılan durumlarla sınırlı kabul edildiğine vurgu yapılmalıdır.²⁷ Dolayısıyla, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin belirlenmesi için kanunilik ölçütü esas alınmaktadır.

²² ÇAĞLAYAN, s. 459.

²³ Askeri Yargıtay ve Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM), 11.02.2017 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun’un 17. Maddesiyle Anayasa’ya eklenen Geçici Madde 21/E hükmü ile kaldırılmıştır.

²⁴ TANSUĞ, s. 27.

²⁵ GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 1074; KURU, s. 5171.

²⁶ ÇAĞLAYAN, s. 458. Ancak Çağlayan, ikinci bir görüş olarak idare hukukunun içtihadı dayanan ve kodifiye edilmemiş bir hukuk dalı olduğunu savunan yazarlar olduğunu ve bu yaklaşımın AYİM’ in yargılamanın yenilenmesi sebeplerini içtihat yoluyla genişleten bir görüşün ortaya çıkmasına neden olabileceğini belirtmektedir.

²⁷ Danıştay İDDK, 04.12.2008 tarihli E. 2007/274, K. 2008/2221 sayılı kararda yer alan ifade şu şekildedir: “Yargılamanın yenilenmesi kural olarak, hükmün esasını değiştirecek nitelikteki olguların hükmün kesinleşmesinden sonra ortaya çıkması durumunda, yeniden yapılacak yargılama ile kesin hükmü ortadan kaldırabilen olağanüstü kanun yoludur. Sonradan ortaya çıkan bu gibi durumlar da kanunda sınırlı olarak sayılmış nedenlere dayanılarak taraflarca esas hükmün kaldırılması ve davanın yeniden incelenmesi istenebilir.” Aynı yönde bkz. Danıştay, 12. D., 10.03.2020 tarihli E. 2020/200 K. 2020/1888; Danıştay 14. D., 18.10.2018 tarihli E. 2018/2298 K. 2018/6219; Danıştay 13. D., 29.06.2009 tarihli E. 2008/8090, K. 2009/7195 sayılı karar. (Legalbank İçtihat Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

İYUK m. 53/1 hükmüne baktığımızda, yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulabilecek durumların madde hükmünde sayılanlarla sınırlandırıldığına dair kesinlik belirten açık bir ifade bulunmadığı göze çarpmaktadır. Buna karşılık, yargılamanın yenilenmesi usulünün düzenlendiği İYUK m. 55/3 hükmünde yargılamanın yenilenmesi taleplerinin “kanunda sayılan” nedenlere dayanmaması halinde reddedileceği açıkça belirtilmiştir. Bu aşamada, İYUK m. 55/3 hükmünde zikredilen “kanunda sayılan” ibaresi üzerinde durmak gerekir. Doktrinde yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin İYUK’ta sayılanlar ile sınırlı anlaşılması gerektiği ve “kanunda sayılan” ibaresinin kanun koyucu tarafından bilinçli bir tercih olduğu belirtilmektedir.²⁸ Zira, 2577 sayılı İYUK kapsamında kanun koyucunun münhasıran İYUK’u işaret ettiği durumlarda, İYUK m. 55/5’te olduğu gibi, açıkça “bu kanun” ifadesine yer verdiği ancak İYUK m. 55/3’te yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin kanunda sayılmasını kurala bağlarken münhasıran “bu kanun” ifadesini kullanmadığına dikkat çekilmektedir.²⁹ Bu yaklaşımı destekler biçimde farklı yazarlar da İYUK haricinde başka kanunlarda yer alan hükümlerle yargılamanın yenilenmesi sebebi belirlenmesinin mümkün olduğu sonucuna varmaktadır.³⁰

Hukuk güvenliği, belirlilik ilkesi ve adalet dengesini gözeten ve kanunilik ölçütünü esas alan bir yaklaşımla denebilir ki, idari yargılama hukuku açısından yargılamanın yenilenmesi sebepleri İYUK veya İYUK dışında bir kanunla düzenlenebilen ancak içtihat yoluyla genişletilemeyen bir sınırlılığı ifade etmektedir. Diğer bir ifadeyle, kanaatimizce, kanunilik ölçütü esas alınmak koşuluyla yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin İYUK gibi temel yargılama hukuku kanunları dışındaki kanunlarla da düzenlenebilecektir.

B. Anayasa Mahkemesinin Yeniden Yargılama Kararı Vermesi Yargılamanın Yenilenmesi Kurumunun Kapsamına Dahil midir?

Yargılamanın yenilenmesi açısından güncel bir tartışma 2010 yılındaki Anayasa değişikliklerinin ardından, 5982 sayılı Kanunun 18. maddesiyle Anayasanın 148. maddesine eklenen hükümlerle, Türk Hukukunda Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun açılmasıyla ortaya çıkmıştır. Belirtilen Anayasa değişikliğini takiben yürürlüğe giren 6216 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanunda bireysel başvurunun şartları, usulü ve sonuçları düzenlenmiş bulunmaktadır. Yargılamanın yenilenmesi kurumu bağlamında dikkat çeken yenilik ise 6216 sayılı Kanun m. 50/2 hükmü uyarınca Anayasa Mahkemesine, tespit edilen ihlal ve sonuçlarının giderilmesi için yeniden yargılama yapmak üzere dosyayı ilgili mahkemeye gönderme imkânı tanınması-

²⁸ TANSUĞ, s. 24.

²⁹ Ibid., s. 25.

³⁰ AKYILMAZ vd., s. 883.

dır. Bu değişiklikle birlikte idari yargılama hukuku bağlamında, İYUK m. 53'te sayılan nedenlerin dışında, hakkında kesin hüküm verilen bir dosya için yeniden yargılama yapılabilen yeni bir durum ortaya çıkmıştır. Bu yeni durum, bireysel başvuru üzerine ihlal kararı verilmesi halinde dosyanın yeniden yargılama için ilgili mahkemeye gönderilmesinin idari yargılama hukuku bağlamında bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılıp sayılamayacağı tartışmasını gündeme getirmiştir.

İç hukukta etkin bir koruma sağlamayı hedefleyen bireysel başvurunun yargılama hukuku üzerindeki etkisi ve sonuçlarını tespit edebilmek için 6216 sayılı Kanunun m. 50 hükmü oldukça önemlidir. Madde hükmünün ikinci fıkrasında, ihlal kararı üzerine ihlalin giderilmesi ve eski hale dönme için yapılması gerekenler sayılmıştır. İlgili hükmün ikinci fıkrasında öncelikle, tespit edilen ihlalin giderilmesi için yeniden yargılama yapılmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye gönderileceği ancak *“yeniden yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan hallerde tazminata hükmedilebilir veya genel mahkemelerde dava açılması yolunun gösterilebilir”* düzenlemesine yer verilmiştir.³¹ Madde hükmünde işaret edilen ilgili mahkeme ise esas hakkında hüküm kuran merci olarak anlaşılmalıdır.³²

Yargılamanın yenilenmesi ve Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru kurumları birlikte değerlendirildiğinde, ilkinin kesinleşen hükmü ortadan kaldırma gücüne sahip olağanüstü bir kanun yolu olmasına karşılık ikincisi temel hak ve özgürlüklere ilişkin ihlallerin tespiti ve giderilmesini sağlayan kendine özgü bir hukuki çaredir.³³ Dolayısıyla hukuki nitelikleri itibarıyla yargılamanın yenilenmesi ve Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru kurumları birbirlerinden ayrılmaktadır. Ancak 6216 sayılı Kanunda bireysel başvuru neticesinde ihlalin giderilme yolları arasında *“yeniden yargılama”*nın sayılmış olmasıyla bu iki kurum birbiriyle ilişkili hale gelmiştir. Yargılamanın yenilenmesinde olduğu gibi, ihlal

³¹ Ancak madde hükmünde ve yeniden yargılamaya ilişkin düzenlemenin yer aldığı Anayasa Mahkemesi İçtüzüğü m. 79/1'de geçen *“ilgili mahkeme”* ibaresi açıklığa kavuşturulmamıştır. Kanaatimizce, ihlal ve sonuçlarının ortadan kaldırılmasının esasa ilişkin bir inceleme gerektirmesi sebebiyle, yargılamanın yenilenmesi yolunda olduğu gibi dosyanın yeniden ele alınıp ihlali giderecek biçimde hüküm kurulmak üzere esas hakkında karar veren mercie gönderilmesi isabetli olacaktır. Nitekim doktrinde de usul kanunlarında yargılamanın yenilenmesi başvurularının esas hakkında karar veren mahkemeye gönderilmesine ilişkin düzenlemeye atıfta bulunularak, Anayasa Mahkemesi tarafından yeniden yargılama kararı verilen hallerde de aynı yolun izlenmesi gerektiği ifade edilmektedir. bkz. PEKCANITEZ, s. 84-85; HAMDEMİR, s. 353.

³² Buna göre, ilk derece mahkemesi kararının istinaf merci tarafından kaldırılmadığı durumlarda ilgili mahkeme ilk derece mahkemesi iken, ilk derece mahkemesi kararının kaldırıldığı ve esasa ilişkin yeniden hüküm kurulan durumlarda ilgili mahkeme istinaf merci olmalıdır. Yine İYUK'a özgü yargılama usulleri olan İYUK m. 20/A ve m. 20/B kapsamında olan davalar ve Danıştay'ın ilk derece mercii olarak baktığı davalarda ise ilgili mahkeme, esasa ilişkin karar vermesi halinde Danıştay olacaktır.

³³ Hüseyin EKİNCİ/Musa SAĞLAM, *66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015, s. 1-2.

tespit edilen durumlarda 6216 sayılı Kanunun m. 50/2’de belirtildiği üzere dosya, “*ihlali ve sonuçlarını ortadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere ilgili mahkemeye gönderilecektir.*” Bu düzenleme neticesinde, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru üzerine ihlal tespit edilen durumlarda, hakkında daha önce kesin hüküm kurulan dosya yeniden esas hakkında karar veren merci önüne gelecek ve Anayasa Mahkemesinin tespit ettiği ihlali kaldıracak biçimde yeniden yargılama yapılarak hüküm kurulacaktır.

Kesin hükmün etkisini ortadan kaldırma açısından, Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal kararı verilmesi üzerine 6216 sayılı Kanun m. 50/2’de işletilen mekanizma ile yargılamanın yenilenmesi kurumunun işleyişi arasında önemli benzerlikler bulunduğu görülmektedir. Buna ek olarak, AİHM’e yapılan bireysel başvuru üzerine verilen ihlal kararlarının İYUK m. 53/1-1’da açıkça bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılması, Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru üzerine ihlal kararı verilmesinin İYUK m. 53’te belirtilmemiş olsa bile ayrı kanunda düzenlenmiş bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılabileceği düşüncesini akla getirmektedir. Bu yaklaşımın somutlaştırılabilmesi için AİHM ve Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların amaç, kapsam, şartlar ve sonuçlar yönünden mukayese edilmesi ve idari yargılama hukukuna etkileri üzerinde düşünmek gerekmektedir.

II. İdari Yargılama Hukuku Açısından AİHM’e Yapılan Bireysel Başvuru ve Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru Arasındaki Benzerlik ve Farklar

Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yoluyla sağlanacak korumanın kapsamının AİHS ve Türkiye’nin taraf olduğu ek protokollere referansla belirlenmesi, ulusal ve uluslararası düzeyde (AİHM’e) yapılan bireysel başvuru arasındaki yakın ilişkiyi somut biçimde göstermektedir. Pratik yönüyle, Anayasa Mahkemesine bireysel başvuru yolunun kabul edilmesinin temel gerekçesinin, Türkiye aleyhine başvuru ve karar sayısının azaltılması olduğu belirtilmektedir.³⁴

İdari yargılama hukuku yönünden hem AİHM hem de Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurunun çeşitli sonuçları bulunmaktadır. Bu sonuçlar arasında en dikkat çeken, CMK ve HMK’da olduğu gibi AİHM tarafından bireysel başvuru üzerine ihlal kararı verilmesinin İYUK’ta bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılmasıdır.³⁵ AİHM başvurusuna benzer biçimde, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru üzerine ihlal kararı verilmesi halinde 6216

³⁴ Berkan HAMDEMİR, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 386.

³⁵ AİHM tarafından ihlal kararı verilmesi Resmi Gazete’de 09.09.2002 tarihinde yayımlanan 4771 sayılı Kanun ile mülga CMUK ve mülga HUMK’a yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak eklenmiş olmasına rağmen İYUK’a, 19.07.2003 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan 4793 sayılı Kanunla daha sonraki bir tarihte eklenmiş bulunmaktadır. Bkz. TANSUĞ, s. 81).

sayılı Kanun m. 50/2 hükmü uyarınca ihlale sebep olan kararlar yönünden de yeniden yargılama yapılmaktadır. Ancak İYUK m. 53/1-1’de AİHM’e yapılan başvurusu üzerine ihlal kararı verilmesi bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak düzenlenmişken, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru yönünden madde hükmünde böyle bir düzenleme bulunmamaktadır. Bir önceki bölümde işaret edildiği gibi bu noktada tartışma, İYUK’ta düzenlenmeyen bu yeniden yargılama sürecinin hukuki anlamda yargılamanın yenilenmesi olarak kabulüne ilişkindir. Temel hak ve özgürlüklerin etkin biçimde korunması yönünden AİHM ve Anayasa Mahkemesine yapılacak bireysel başvuruların ortak bir amaca sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu soru daha da anlamlı hale gelmektedir.

A. AİHM ve Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuru Arasındaki Benzerlikler

AİHM ve Anayasa Mahkemesine yapılacak bireysel başvurular yönünden benzerlikler başvuru amacı, şartı ve sonuçlara ilişkin olanlar biçiminde gruplanabilir. Değindiğimiz gibi, iç hukukta (Anayasa Mahkemesine) bireysel başvuru yolunun açılmasının öncelikli sebepleri temel hak ve özgürlüklerin etkin biçimde korunmasını temin etme ve Türkiye aleyhine AİHM’e taşınan dosya sayısının azaltılmasıdır. Bu sebeple, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurunun AİHM’deki koruma mekanizmasından mülhem, Anayasada yer alan temel hak ve özgürlükleri (AİHS ve Türkiye’nin taraf olduğu ek protokollerde yer alan haklarla sınırlı olmak üzere) korumaya yönelik bir iç hukuk kurumu olması en temel benzerlik olarak gösterilebilir.³⁶ Nitekim Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru kararlarında uyuşmazlık çözümünde AİHS hükümleri ve AİHM içtihatlarını esas alması bu yaklaşımı doğrular niteliktedir.

Başvuru şartı yönünden ise hem AİHM hem de Anayasa Mahkemesine yapılacak bireysel başvurular olağan kanun yolu başvurusundan farklılaşan yönüyle benzeşmektedir. Zira, bireysel başvurular ikincil düzeyde bir koruma³⁷ sunmaktadır.³⁸ Bu sebeple, Anayasa Mahkemesinin bireysel başvurular yönünden AİHM

³⁶ 6216 sayılı Kanun m. 46’da bireysel başvuruya konu edilebilecek hakların ilişkin sınırlamanın, AİHS ve AİHM içtihatlarıyla paralel bir işleyişi sürdürme amacı taşımakla beraber kapsam dışında kalan hakları dışarıda bıraktığı görülmektedir. Bununla birlikte sınırlamanın olumlu yönünün ise ulusal düzeydeki bireysel başvuru ve uluslararası düzeydeki bireysel başvuru mekanizması arasında uyum sağlanması olduğu dile getirilmektedir. Bkz. ATAR, s. 353.

Ayrıca doktrinde, böyle bir sınırlandırma yapıma nedeninin, iç hukukta bireysel başvuru yolu açılarak AİHM’e yapılacak bireysel başvuruların azaltılması ve duyulacak ihtiyacın azaltılması olduğu belirtilmektedir. Bkz. YOKUŞ, s. 40.

³⁷ İkincil düzeyde koruma yaklaşımının gereği olarak, hem AİHS m. 36 hem de Anayasa m. 148/3 hükmünde olağan kanun yollarının tüketilmiş olması her iki başvuru yönünden de başvuru şartı olarak sayılmıştır. *Hasan Uzun v. Türkiye* kararında AİHM’e yapılacak başvurular için Anayasa Mahkemesine yapılacak bireysel başvurunun tüketilmesi gereken etkili bir iç hukuk yolu olarak değerlendirildiği hatırlanmalıdır. Bkz. AİHM 30.04.2013 tarihli 10755/13 başvuru no.lu *Hasan Uzun v. Türkiye*, kararı, para. 70.

³⁸ HAMDEMİR, s. 314.

çizgisini takip etmesi, önüne gelen hak ihlali iddialarını değerlendirirken yerin-delik denetimde bulunmaması ve temyiz merci gibi hareket etmemesi gerektiği hatırlatılmaktadır.³⁹

Başvuru sonuçları yönündense ortak nokta, hem AİHM⁴⁰ hem de 6216 sayılı Kanun m. 50 hükmü uyarınca Anayasa Mahkemesi kararlarının, ihlale neden olan mahkeme kararlarını doğrudan kaldırıcı etkisi bulunmamasıdır. Bu durum ikincil düzeyde sağlanan korumanın bir diğer sonucudur. Ancak kararların iç hukukta doğuracağı etki yönünden AİHM ve Anayasa Mahkemesi kararları yönünden fark bulunmaktadır. Bir sonraki bölümde bu farka ayrıca değinilecektir.

B. AİHM ve Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuru Arasındaki Farklar

AİHM ve Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvurular arasındaki en temel fark, AİHM'e yapılacak başvurular uluslararası düzeyde ve taraf olunan uluslararası sözleşme (AİHS) temelinde bir koruma mekanizması içinde ele alınmasına karşın, Anayasa Mahkemesine yapılan başvuruların Anayasa ile öngörülen ve iç hukukun parçası olan bir koruma mekanizması içinde değerlendirilmesidir. Anayasa m. 153/6 hükmünde Anayasa Mahkemesi kararlarının yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını, gerçek ve tüzelkişileri bağlayacağı açıkça belirtilmiştir. Buna karşılık Anayasa'da veya iç hukuk metinlerinde AİHM kararlarının bağlayıcılığına ilişkin bu türden bir ifade yer almamaktadır. Bu noktada AİHM kararlarının bağlayıcılığına dair bir soru akla gelebilir. Hemen belirtmek gerekir ki AİHM tarafından verilen ihlal kararları, AİHS m. 46/1 hükmünde yer alan taraf devletlerin kesinleşmiş kararlara uyma taahhüdü gereği bağlayıcıdır.⁴¹ Bu sebeple taraf devletlerin AİHM kararlarını geçersiz kılma veya uygulamama yetkisi bulunmamaktadır.⁴² Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi kararlarından farklı olarak AİHM kararları, egemenlik ilkesinin bir sonucu olarak AİHS'e taraf devletin kendi taahhüdüyle bağlayıcı nitelik kazanmaktadır.

Aradaki ikinci fark, ihlalin giderilmesine ilişkindir. AİHS m. 46/2'de kesinleşen kararların infazının Bakanlar Komitesi tarafından denetleneceği belirtilmekle beraber Sözleşmede ihlalin nasıl giderileceğine dair açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bu bağlamda, kısmen giderim imkanı veren AİHS m. 41'de yer alan adil tazmin ilkesi ve bazı tedbirler hariç tutulduğunda Sözleşmede, tespit edilen aykırılığın iç hukukta ne şekilde giderileceği hususunda açık bir düzenleme yer

³⁹ Mustafa SALDIRIM, **Bireysel Başvuru Açısından Yüksek Mahkeme Kararlarının Uyumlaştırılması Sorunu**, Anayasa Yargısı, Sayı 33, 2016, 172.

⁴⁰ Şeref ÜNAL, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri**, Anayasa Yargısı, Sayı 17, 2000, 63.

⁴¹ Ebru KARAMAN, **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk**, İÜHF, Cilt 72, Sayı 1, 2014, s. 413.

⁴² ÜNAL, s. 63.

almadığı ve kararların uygulanacağı yöntemi belirlemede taraf ülkelere takdir yetkisi tanındığı belirtilmektedir.⁴³ Ancak Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 19 Ocak 2000 tarihli R (2000) 2 sayılı kararında, tespit edilen ihlalin giderilmesi için en etkili yol saydığı yargılamanın yenilenmesi yoluna başvurulmasını temin edecek düzenlemeler yapılmasını tavsiye edildiği hatırlatılmaktadır.⁴⁴ Bakanlar Komitesi tavsiyesi yasama organı tarafından karşılık bulmuş, ceza ve medeni yargılama hukuku alanlarıyla beraber idari yargılama hukukunda da İYUK m. 53/1-1 hükmünde AİHM tarafından ihlal kararı verilmesi bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılmıştır. Süreç Danıştay tarafından şu şekilde özetlenmiştir:

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin üye ülke mahkeme kararlarının sözleşme veya ek protokollere aykırılığının tespiti halinde, üye ülkelerin bunu bir yargılamanın yenilenmesi sebebi kabul etmelerini, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi 19 Ocak 2000 Tarih ve R (2000) 2 sayılı kararıyla üye ülkelere tavsiye etmiştir. Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesine göre, mağdurun, ulusal mahkeme kararı nedeniyle mağduriyetinin devam etmesi ve bu mağduriyetin tazminatla giderilemeyecek olması halinde, yargılamanın yenilenmesi veya kararın düzeltilmesi yoluna gidilebilir... Kesinleşmiş ulusal mahkeme kararları ile hukuka uygun bulunan idari işlemlerin idarece geri alınması hususunda ortaya çıkabilecek hukuksal engeller ve bu davaya ilişkin olarak Avrupa İnsan Hakları Mahkemesince verilen 7.2.2006 günlü kararın 46., 48., 49., 50., 51. ve 52. paragraflarında belirtildiği üzere, hukuksal güvenlik ilkesinin zarar gördüğü ve bir hakkın özüne zarar veren ihlalin varlığı sebebiyle salt tazminat ödenmesinin ihlalden kaynaklanan zararı ortadan kaldırmasının güç olduğu hallerde; yargılamanın yenilenmesi yoluyla, ihlale yol açan idari işlemin hukuksal denetiminin yeniden yapılması, Anayasa'nın 90. maddesine ve 2577 sayılı Yasanın 53/1-1 maddesinin getiriliş amacına uygun düşecektir.”⁴⁵

Öte yandan, Anayasa Mahkemesi tarafından tespit edilen ihlalin giderim yolları 6216 sayılı Kanunun m. 50/2 hükmünde açıkça düzenlenmiş bulunmaktadır. 6216 sayılı Kanun m. 50/2'ye göre ihlalin mahkeme kararından kaynaklandığı durumlarda öncelikle yeniden yargılama yapılarak ihlalin giderilmesi, yeniden

⁴³ Eylem AKSOY RETORNAZ, **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının Uygulanması ve Ceza Yargılaması Hukukuna Yansımaları**, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 1, 2010, s. 945.

⁴⁴ AKSOY RETORNAZ, s. 953; Hüseyin AYDIN, **Anayasa Mahkemesi Kararları Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İhlal Kararının, Siyasi Parti Kapatma Davalarında Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olması**, Yasama Dergisi, Sayı 11, 2009, s. 71.

⁴⁵ Danıştay İDDK, 23.12.2010 tarihli E. 2009/1188, K. 2010/2507 sayılı karar. (Lexpera Hukuk Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

yargılama yapılmasında hukuki yarar bulunmayan durumlarda ise tazminat ve genel mahkemelerde dava yoluyla zararın giderilmesi öngörülmüştür. Bu bağlamda, 6216 sayılı Kanun m. 50/2’de yeniden yargılamanın öncelikli giderim yolu olarak işaret edilmesinde, Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesinin 19 Ocak 2000 tarihli kararında yargılamanın yenilenmesinin hak ve özgürlüğe ilişkin ihlallerin kaldırılmasında en etkili yol olarak kabul etmesinin etkili olduğu düşünülebilecektir. Dolayısıyla aradaki ikinci fark, AİHM kararlarında ihlalin giderilmesi için yargılamanın yenilenmesine açıkça hükmedilmemekteyken, Anayasa Mahkemesinin ihlal tespit edilen durumda dosyanın yeniden yargılama yapılmak üzere ilgili mahkemeye gönderilmesi hakkında karar tesis edebilmesidir.⁴⁶

Son olarak, AİHM ve Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru üzerine verilen ihlal kararlarının ardından işletilecek takip mekanizması birbirinden ayrılmaktadır. AİHS m. 46 hükmü uyarınca AİHM kararların uygulanması Bakanlar Komitesi eliyle denetlenmekteyken, 6216 sayılı Kanununun m.23 hükmü uyarınca Anayasa Mahkemesi kararlarının uygulanması genel sekreterlik tarafından gerçekleştirilmektedir. Kuşkusuz bu fark yine, iki mahkemenin ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet göstermesinden doğmaktadır.

AİHM ve Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru mekanizmasına dair benzerlik ve farklılıkların incelenmesiyle, her iki mekanizma arasında temel hak ve özgürlüklerin korunması hakkında amaç birliği bulunduğu ve birbirini tamamlayan yapılar olduğu sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte, iki merci kararlarının takibi ve iç hukukta etki gösterme sürecinde teknik farklar bulunduğu tespit edilmektedir. Ancak bu farkların kaynağında koruma mekanizmalarının ulusal ve uluslararası düzeyde teşkilatlanmalarının bulunduğuun altı çizilmelidir. Bu sebeple, kararların iç hukukta etki doğurma biçimleri bir miktar farklılaşmaktadır.

Tartışmamıza dönecek olursak, AİHM ve Anayasa Mahkemesi eliyle sağlanan korumanın özü itibarıyla aynı amacı taşıdığı ve aynı araçları kullandığı dikkate alındığında, idari yargılama hukukunda AİHM tarafından ihlal kararı verilmesi bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılmasına rağmen Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararlarının yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmemesi çelişki doğuracaktır. Nitekim kanun koyucu, bu çelişkinin meydana gelmemesi için 6216 sayılı Kanununun m. 50/2 hükmünde “*Tespit edilen ihlal bir mahkeme kararından kaynaklanmışsa, ihlali ve sonuçlarını or-*

⁴⁶ Bu sebeple, bir idari yargı merci kararının temel hak ve özgürlükleri ihlal ettiğinin AİHM kararıyla tespiti halinde ilgililerin İYUK m. 53/1-ı uyarınca kararın kesinleşmesinden itibaren bir yıl içinde esas hakkında karar veren mahkemeye yargılamanın yenilenmesi taleplerini yöneltmeleri gerekecektir. Aynı ihlalin Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru kararı neticesinde tespit edilmesi halinde ise talep şartı aranmaksızın ihlal kararı, yeniden yargılama yapılmak üzere esas hakkında karar veren mahkemeye bizzat Anayasa Mahkemesi tarafından gönderilecektir.

tadan kaldırmak için yeniden yargılama yapmak üzere dosya ilgili mahkemeye gönderilir.” ibaresine yer vermiş bulunmaktadır. Bu sebeple madde hükmünde geçen “yeniden yargılama” ibaresi ile kastedilenin yargılamanın yenilenmesi olup olmadığı tartışmasında, başvuru usulünün teknik yönü kadar getiriliş amacı ve etkisi üzerine de düşünmek gerekir.

III. Anayasa Mahkemesine Yapılan Bireysel Başvuru Neticesinde Verilen İhlal Kararının Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olarak Kabulü Sorunu

Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru üzerine tespit ettiği ihlalin ardından yargılamanın yenilenmesi kararı vermesinin idari yargılama hukuku bağlamında bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılıp sayılamayacağı, akademik tartışmanın ötesinde yaygın bir başvuru türü açısından yanıtlanması gereken bir sorudur. Zira, Anayasa Mahkemesi tarafından yayımlanan Bireysel Başvuru İstatistikleri’ne göre bireysel başvuru sayısı sürekli bir artış göstermekte ve 2012 yılından 2020 yılının Ekim ayına kadar toplam 285.220 başvuru arasında, sonuçlandırılmış 244.743 başvuru bulunmaktadır. 2020 yılının Ekim ayı itibariyle ise sonuçlandırılan 244.743 başvurunun %4,3’ü yani 10.428 tanesi için en az bir hak yönünden ihlal kararı verilmiş bulunmaktadır.⁴⁷ Verilen bu istatistiki bilgi medeni, ceza ve idari yargılama kollarının tümünün toplamına ait olmakla beraber bireysel başvuru yoluna gösterilen ilgiyi ortaya koymasından dolayı dikkat çekicidir. Bu sebeple bu bölümde doktrindeki her iki görüş, gerekçeleriyle ortaya konarak, Türk Hukukunun diğer alanlarında olduğu gibi idari yargılama hukuku alanında da etki ve ilgi uyandıran bireysel başvuru sonucunda yapılan yeniden yargılamanın teknik anlamda neden bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılması gerektiği gösterilmeye çalışılacaktır.

A. Bireysel Başvuru Neticesinde İhlal Kararı Verilmesinin Yargılama Hukuku Bağlamında Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olmadığını Savunan Görüş

Çalışmamızda idari yargılama hukuku yönüne ağırlık verilmekle birlikte, 6216 sayılı Kanun m. 50/2’de yer alan yeniden yargılamanın teknik anlamda bir yargılamanın yenilenmesi nedeni olarak kabul edilip edilemeyeceği tartışmasının tüm yargılama hukuku kolları yönünden geçerli olduğu ifade edilmelidir. Bu sebeple, henüz giriş kısmında belirtildiği gibi sorun, diğer yargılama hukuku alanlarıyla ilişkili biçimde ele alınmaktadır.

Doktrinde çeşitli yazarlarca, 6216 sayılı Kanunu m. 50/2’de düzenlenen “yeniden yargılama” kurumunun teknik olarak yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilemeyeceği ileri sürülmektedir. 6100 sayılı HMK’da düzenlenen

⁴⁷ Anayasa Mahkemesi Başkanlığı Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012-30/9/2020), <https://www.anayasa.gov.tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/>, (Erişim Tarihi: 26.04.2021).

hükümlerden yola çıkarak, bireysel başvuru sonucunda verilen ihlal kararının yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kanunda sayılmaması (1), 6216 sayılı Kanunda yeniden yargılama için başvurucu yönünden süre kaydı öngörülmemiş olması (2) ve bireysel başvuru sonucunda verilen kararın ihlale neden olan kararı iptal etmemesi (3) nedeniyle bireysel başvuru sonucunda verilen yeniden yargılama kararının teknik anlamda yargılamanın yenilenmesi sayılamayacağı fikri ileri sürülmüştür.⁴⁸ Ek olarak, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin kendiliğinden sonuç doğurmadığı ve usul kanunlarında sebeplerin gerçekleşmesi halinde yargılamanın yenilenmesi için belirli usul işlemlerinin öngörüldüğü (4) diğer kabul etmeme gerekçeleri olarak ifade edilmektedir.⁴⁹

Doktrindeki görüşlerin yanı sıra Anayasa Mahkemesi de 6216 sayılı Kanun m. 50/2 gereği, bireysel başvuru sonucunda verilen ihlal kararı üzerine dosyanın yeniden yargılama yapma üzere gönderildiği merciin yargılamanın yenilenmesinin gerekliliği yönünden takdir yetkisi bulunmadığı (5) gerekçesiyle, bu iki kurumun birbirinden ayrı olduğu kanaatine sahiptir.⁵⁰ Anayasa Mahkemesi sonraki tarihli kararlarında da bu yaklaşımını yinelemekte ve 6216 sayılı Kanun m. 50/2’de zikredilen yeniden yargılamanın bireysel başvuruya özgülenen bir giderim yolu olduğu değerlendirmesinde bulunmaktadır.⁵¹ Bu noktada Anayasa

⁴⁸ Korkut KANADOĞLU, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 241-242.

⁴⁹ Ramazan GÜMÜŞAY, *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda İhlal Kararlarının İcrası* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, 2018, s. 53.

⁵⁰ Anayasa Mahkemesi 07.06.2018 tarihli 2014/8875 başvuru no.lu (R.G. Tarih ve Sayı: 01.08.2018-30496) *Mehmet Doğan* Başvurusu’nun ilgili kısmı şu şekildedir: “6216 sayılı Kanun’un 50. maddesiyle işaret edilen yeniden yargılama kavramı, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan belli yönlerden farklılık taşımaktadır. **Kuşkusuz ki Anayasa Mahkemesinin yeniden yargılamaya hükmettiği durumlarda da derece mahkemesi kesin hükme bağlanmış bir uyuşmazlığı yeniden ele almaktadır. Bu yönüyle ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi müessesesi ile Anayasa Mahkemesince yeniden yargılamaya hükmedilmesi arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesinin, tespit edilen ihlalin giderilmesi amacıyla yeniden yargılama yapılmasına hükmettiği hallerde, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak yargılamanın yenilenmesi sebebinin varlığının kabulü ve önceki kararın kaldırılması hususunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Zira ihlal kararı verilen hallerde yargılamanın yenilenmesinin gerekliliği hususundaki takdir derece mahkemelerine değil ihlalin varlığını tespit eden Anayasa Mahkemesine bırakılmıştır. Derece mahkemesi Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında belirttiği doğrultuda ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yapmakla yükümlüdür.” (Para. 59.) (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)**

⁵¹ Anayasa Mahkemesi 07.11.2019 tarihli 2016/12506 başvuru no.lu (R.G. Tarih ve Sayı: 6/12/2019-30970) *Aligül Alkaya ve Diğerleri (2)* kararının ilgili bölümü şu şekildedir: “Anayasa Mahkemesi, ihlalin mahkeme kararından kaynaklandığı durumlarda 6216 sayılı Kanun’un 50. maddesinin (2) numaralı fıkrası uyarınca ihlalin ve sonuçlarının ortadan kaldırılması için yeniden yargılama yapılmak üzere kararın bir örneğinin ilgili mahkemeye gönderilmesine hükmeder. **Anılan yasal düzenleme, usul hukukumuzdaki benzer hukuki kurumlardan farklı olarak ihlali ortadan kaldırmak amacıyla yeniden yargılama sonucunu doğuran ve bireysel başvuruya özgülenen**

Mahkemesi'nin, 6216 sayılı Kanun m. 50/2'de belirtilen yeniden yargılama kavramını, yargılamanın yenilenmesi kurumundan ayırıştırıran ve temel hak ve özgürlüklerinin korunması yönünden daha güçlü konumda değerlendiren bir yaklaşıma sahip olduğu çıkarımı yapılabilecektir.

6216 sayılı Kanun m. 50/2'de yer alan yeniden yargılamayı, yargılamanın yenilenmesi olarak kabul etmeyen görüşe dayanak kılınan, tespit edebildiğimiz beş gerekçe yukarıda sayılmış bulunmaktadır. Zikredilen gerekçelerde, hukuki kurumun getiriliş amacı ve sonuçlarından ziyade prosedürel farklılıklara dikkat çekildiği görülmektedir. Ancak yargılamanın yenilenmesi, farklı yargılama hukuku alanlarında isim, süre veya başvuru usulü gibi yönleriyle farklılaşabilmesine rağmen idari, medeni ve ceza yargılama hukuku alanlarının tümünde aynı işleve sahip bir hukuki kurum olarak kabul edilmektedir. Dolayısıyla, prosedürel farklılıklar üzerinden temellendirilen gerekçelerin eksik olduğu kanaatindeyiz.

B. Bireysel Başvuru Neticesinde İhlal Kararı Verilmesinin Yargılama Hukuku Bağlamında Bir Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olmadığını Savunan Görüşün Eleştirisi

Yeniden yargılama ve yargılamanın yenilenmesi, kavramsal terkip açısından farklılaşsa da içerik ve sonuçları itibariyle aynı denecek düzeyde benzer hukuki sonuçlar ortaya çıkaran hukuki kurumlardır. Tartışma bağlamında bu yaklaşımı benimseyen diğer görüşe göre, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru neticesinde ihlal kararı verilmesi bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmelidir. Bu bağlamda, 6216 sayılı Kanun m. 50/2'de ifade edilen “*yeniden yargılama yapmak üzere dosyanın ilgili mahkemeye gönderilmesi*” ifadesi ile kastedilen yargılamanın yenilenmesinden başka bir hukuki kurum değildir.⁵² Bu yaklaşımı destekler mahiyette, HMK'da açıkça sayılmamış olsa bile, Anayasa Mahkemesinin ilgili mahkemeye yeniden yargılama yapılmak üzere gönderme kararı aslında bir tür olağanüstü kanun yolu olan yargılamanın yenilenmesi/iadesine⁵³ benzediği belirtilmektedir.⁵⁴ İdari yargılama hukuku özelinde de çeşitli

bir giderim yolunu öngörmektedir. Bu nedenle Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal kararına bağlı olarak yeniden yargılama kararı verildiğinde usul hukukundaki yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak ilgili mahkemenin yeniden yargılama sebebinin varlığını kabul hususunda herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır. Dolayısıyla böyle bir karar üzerine ilgili mahkemenin yasal yükümlülüğü, Anayasa Mahkemesinin ihlal kararında belirttiği doğrultuda devam eden ihlalin sonuçlarını gidermek üzere gereken işlemleri yerine getirmektir.” (Para. 57) (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

⁵² Süha TANRIVER, **Tabî Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı**, TBB Dergisi, Sayı 104, 2013, s. 32.

⁵³ 6100 sayılı HMK'nın m. 374 ve hükümlerinde yargılamanın yenilenmesi kurumu “yargılamanın iadesi” başlığı altında düzenlenmiş bulunmaktadır. 2577 sayılı İYUK ve 5271 sayılı CMK'da ise aynı kurum yargılamanın yenilenmesi olarak ifade edilmiştir. Kanun metinlerindeki terminolojik farka rağmen işaret edilen aynı kanun yoludur.

⁵⁴ PEKCANITEZ vd., s. 2338-2339.

yazarlar 6216 sayılı Kanun m. 50/2 hükmünde geçen yeniden yargılama ibaresini esas alarak, Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru üzerine ihlal kararı verilmesini diğer bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak değerlendirmektedir.⁵⁵

6216 sayılı Kanun m. 50/2 hükmü gereği yapılan yeniden yargılamayı teknik manada yargılamanın yenilenmesi olarak kabul etmeyen görüş ağırlıklı olarak başvuru usulü, süre veya yargılama usulü kanununda bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılmama gibi nedenlere dayanarak iki kurumu farklılaştırma yoluna gitmektedir. Ancak karşılaştırmanın hukuki kurumun getiriliş amacı, ortaya çıkan etki ve netice üzerinden yürütülmesi daha esaslı bir tartışmaya kapı aralayacaktır. Nitekim, 6216 sayılı Kanun m. 50/2 uyarınca yapılan yeniden yargılamanın, yargılamanın yenilenmesinden ayrı bir hukuki kurum olarak değerlendirilmesi halinde, önceki yargılama sürecinde elde edilen usuli kazanılmış hakların yitirilmesi nedeniyle, lehine hüküm kurulan kişinin zarara uğrayacağı ve bu durumun hukuki güvenlik ilkesine aykırılık teşkil edeceği vurgulanmaktadır.⁵⁶ Bu noktada, kazanılmış hakların yitimi yönünden yapılan haklı uyarı özellikle dikkate alınmalıdır.

Yine bu minvalde doktrinde, AİHM tarafından verilen ihlal kararının yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak kabul edilmesine karşılık, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru sonucunda verilen ihlal kararının bu kapsamda değerlendirilmemesinin çelişki yaratacağına işaret edilmektedir.⁵⁷ Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların kapsam itibarıyla AİHM'e yapılan bireysel başvurular ile özdeş olduğu hatırlanırsa, çelişki daha net görülebilir.

6216 sayılı Kanunda yer alan yeniden yargılamayı, yargılamanın yenilenmesi kapsamında kabul etmeyen görüşe dayanak kılınan iddialara dönecek olursak, yukarıda belirtildiği gibi tespit edebildiğimiz ilk gerekçe, *Anayasa Mahkemesi tarafından bireysel başvuru sonucunda ihlal kararı verilmesinin yargılama usulü kanunlarında (İYUK, CMK ve HMK) bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak sayılmamasıdır (1)*. İYUK m. 53 özelinde bakıldığında, yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin sınırlılığına ilişkin açıklamalarda yer verdiğimiz üzere, İYUK m. 55/3 hükmüne göre yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin herhangi bir kanunla düzenlenmiş olması yeterlidir. Madde hükmünde münhasıran “bu kanun” ibaresi yer almadığı için, “kanunda” ibaresinin

⁵⁵ GÖZÜBÜYÜK/TAN, s. 1076-1077; CANDAN, s. 1272.

⁵⁶ İbrahim ERMENEK, *Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medeni Yargılama Hukukuna Yansımaları ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar*, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukuku Dergisi, Cilt 9, Sayı 26, 2013, s. 19, dn. 32.

⁵⁷ HAMDEMİR, s. 353.

İYUK’la sınırlı tutulmayacak şekilde anlaşılması gerekmektedir. Yargılamanın yenilenmesi sebepleri yargılama usulü kanunları dışında farklı kanunlarla da düzenlenebileceğinden, yargılama usulü kanununda sayılmama gerekçesine katılmak mümkün değildir.⁵⁸

İleri sürülen bir diğer gerekçe, **6216 sayılı Kanunda yeniden yargılama yapılması için herhangi bir süre öngörülmemiş olmasıdır (2)**. Oysa, idari, medeni ve ceza yargılaması kanunları arasında da süreye ilişkin farklılıklar bulunmaktadır. İdari ve medeni yargılama kanunlarının ilgili hükümlerinde (İYUK m. 53 ve HMK m. 377) belirtilen süreler birbirinden farklıdır. Hatta aynı kanunda farklı yargılamanın yenilenmesi sebepleri için farklı başvuru süreleri öngörülmüştür. Mesela İYUK m. 53/3’te farklı sebepler yönünden yargılamanın yenilenmesi yoluna başvuru için 10 yıl, 1 yıl ve 60 günlük üç farklı süre bulunmaktadır. Bununla birlikte doktrinde, AİHM tarafından ihlal kararı verilmesi hali hariç, ceza yargılaması açısından yargılamanın yenilenmesi için herhangi bir süre şartı öngörülmediği hatırlatılmaktadır.⁵⁹ Dolayısıyla, farklı başvuru sürelerinin öngörülmesi veya herhangi bir başvuru süresinin bulunmaması bir hukuki kurumun niteliğini belirleyici etkiye sahip değildir. Bu sebeple, 6216 sayılı Kanun m. 50’de yeniden yargılama için süre öngörülmemesi, “yeniden yargılama” ile yargılamanın yenilenmesinin birbirinden ayırıştırma gerekçesi olarak kabul görmeyecektir.

Zikredilen diğer bir gerekçe ise **Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararının, ihlale neden olan mahkeme kararını kaldırmaya etkisi bulunmamasıdır (3)**. Yargılama usulü kanunlarında sayılan diğer sebepler yönünden inceleme yapmaya gerek kalmaksızın dahi, AİHM tarafından ihlal kararı verilmesinin bir yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılması karşısında bu sebep geçersiz kalmaktadır. Zira, AİHM tarafından verilen ihlal kararları da iç hukukta doğrudan etki doğurmamakta ve ihlale neden olan mahkeme kararını kaldırmamaktadır. Bu durum, ikincil başvuru olmanın sonucudur. Her ikisinin de ikincil nitelikte başvuru olması sebebiyle,⁶⁰ AİHM tarafından ihlal kararı verilmesini yargılamanın yenilenmesi sebebi kabul ederken aynı kapsamda bir inceleme yaparak ihlal tespitinde bulunan Anayasa Mahkemesi kararını bu kapsam dışında tutmak tutarlı gözükmemektedir.

⁵⁸ İdari yargılama hukuku açısından yargılamanın yenilenmesi sebeplerinin İYUK dışında da bir kanunla düzenlenebileceğine ilişkin detaylı açıklamalar için “Yargılamanın Yenilenmesi Sebeplerinin Sınırlılığı” başlıklı bölüme tekrar göz atılabilir.

⁵⁹ Güçlü AKYÜREK, *Yargılamanın Yenilenmesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018, s. 58; AYDIN, s. 55.

Bu bağlamda Akyürek, ceza yargılaması bağlamında yargılamanın yenilenmesi kurumunun adli hataların ortadan kaldırılmasını amaçladığı için yapısı gereği herhangi bir süre şartına bağlı kılınmamasının gerekliliğine vurgu yapmaktadır.

⁶⁰ KARAMAN, s. 433.

Doktrinde belirtilen bir diğer kabul etmeme gerekçesi, *usul kanunlarında yargılamanın yenilenmesi yoluna başvuru için belirli usul kuralları öngörül-müş olmasına rağmen, Anayasa Mahkemesi tarafından verilen ihlal kararı üzerine 6216 sayılı Kanun m. 50/2 uyarınca dosyanın re'sen ilgili mahkemeye gönderilmesidir (4)*. Kanaatimizce, 6216 sayılı Kanunda yer alan ilgili düzenleme Anayasa m. 153/1 hükmü gereği Anayasa Mahkemesi kararlarının kesin olması kuralından bağımsız ele alınmamalıdır. Doktrinde işaret edildiği gibi türü fark etmeksizin tüm Anayasa Mahkemesi kararları, Anayasa m. 153/6 ve m. 138/4 hükümleri gereği bağlayıcıdır.⁶¹ Dolayısıyla, madde hükmünde re'sen ilgili mahkemeye gönderim usulüne yer verilmesinin, Anayasa Mahkemesi kararının iç hukuktaki etkisini güçlendirmeye yönelik bir düzenleme olduğu düşünülebilir. Buna ek olarak doktrinde, re'sen gönderimin usul ekonomisi yönünden olumlu bir düzenleme olduğu ve hak sahibinin yargılamaya devam etmemek istemesi halinde bu davadan feragat edebileceği değerlendirilmesinde bulunmaktadır.⁶² Diğer taraftan, hak ihlaline uğrayan kişiler, yeniden yargılama kararı verilme ihtimalini bilerek Anayasa Mahkemesine başvuru yapmaktadır. Bu yönüyle, 6216 sayılı Kanun m. 50/2'de belirtilen yeniden yargılama esasında, tıpkı diğer yargılamanın yenilenmesi taleplerinin ilgili mercie yöneltilmesinde olduğu gibi, bir başvuru ve ardından gelen sürecin sonunda gerçekleştirilmektedir. Kanaatimizce, anılan kabul etmeme gerekçesi, Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuru sürecinde takip edilen usulü başlangıçtan itibaren bir bütün halinde değerlendirmediği için eksiklik taşımaktadır.

Tespit edebildiğimiz son gerekçe ise, *bireysel başvuru sonucunda ihlal kararı verilen durumlarda dosya gönderilen yargı mercilerine yeniden yargılamayı kabul yönünden bir takdir yetkisi tanınmamış olmasıdır (5)*. İleri sürülen bu gerekçenin, sayılan diğer gerekçelerden daha ciddi bir iddiaya sahip olduğunun hakkı teslim edilmelidir. Bütünlüklü bir bakış sunabilmek için bu gerekçe, bir önceki gerekçeyle belirtilen re'sen gönderme kuralıyla birlikte değerlendirilmelidir. Zira, yargılamanın yenilenmesi sebebinin gerekliliğini başvuru ilgili mahkeme değerlendirirken, bireysel başvuru üzerine yeniden yargılamanın gerekliliğine Anayasa Mahkemesi karar vermekte ve dosyayı re'sen ilgili mahkemeye göndermektedir. Bununla birlikte Anayasa Mahkemesi, yargılamanın yenilenmesi konusunda ilgili mercie takdir yetkisi tanınmadığı değerlendirildiği yaptığı *Mehmet Doğan* başvurusunda, kesin hükmü bağlanmış uyuşmazlığın yeniden ele alınması açısından yargılamanın yenilenmesi ve Anayasa mahkemesince yeniden yargılamaya hükmedilmesi arasında fark olmadığını açıkça belirtmiş bulunmak-

⁶¹ Ece GÖZTEPE ÇELEBİ, *Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı*, Anayasa Yargısı, Sayı 33, 2016, s. 96.

⁶² PEKCANİTEZ, s. 84.

tadır.⁶³ Bireysel başvuru sonucunda ihlal kararı verilen durumlarda diğer mahkemelere yeniden yargılamayı kabul yönünden takdir yetkisi tanınmamasının, Anayasa m. 153/6 gereğince Anayasa Mahkemesi kararlarının tüm yargı organları için bağlayıcı olmasından kaynaklandığı düşüncesindeyiz. Ayrıca, Anayasa Mahkemesinin temel hak ve özgürlüklere müdahale yönünden ihlal tespitinde bulunması halinde, ihlali oluşturan durumu gidermek üzere yeniden yargılama yapılmaması çelişki doğuracaktır. Bu iki durum göz önünde bulundurulduğunda, madde hükmünün mevcut haline göre, 6216 sayılı Kanun m. 50/2’de Anayasa Mahkemesine “yeniden yargılama” kararı yetkisi verilmesi karşısında, dosyanın re’sen yollanması ve ilgili mercie takdir yetkisi tanınmaması bir zorunluluktur. Şayet ilgili mercilere takdir yetkisi tanınmak isteniyorsa, 6216 sayılı Kanun m. 50/2 hükmü değiştirilmeli ve Anayasa Mahkemesine tanınan yeniden yargılama kararı verme yetkisi kaldırılmalıdır. Bu durumda, AİHM kararlarında olduğu gibi Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal kararı verilmesi bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak usul kanunlarına yazılarak mercilere kabul yönünden takdir yetkisi tanınabilecektir. Fakat yargı mercilerine takdir yetkisi yönünden getirilen kısıtlamanın dosyanın kabulüyle sınırlı olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Mevcut durumda, yargı mercilerinin verecekleri karar yönünden yetkileri herhangi biçimde kısıtlanmamaktadır. Yeniden yargılama yapan mahkeme, hak ihlalini giderecek biçimde kendi görüşüne uygun olarak karar verecektir.⁶⁴ Ayrıca esas hakkında karar veren mahkemenin, önceki kararının doğru olduğunu düşünmesi halinde yeniden yargılama sonucunda ilk kararını onayabileceği ve yargılamanın yenilenmesi sebebi yönünden haklı olmakla davanın esası hakkında haklı olmanın birbirinden ayrı durumlar olduğu belirtilmektedir.⁶⁵ Görüldüğü gibi, esas hakkında karar veren mahkeme ihlali gidermek koşuluyla değerlendirme açısından bir takdir yetkisine sahiptir.

⁶³ Anayasa Mahkemesi 07.06.2018 tarihli 2014/8875 başvuru no.lu (R.G. Tarih ve Sayı: 01.08.2018-30496) Mehmet Doğan Başvurusunun ilgili kısmı şu şekildedir: “*Kuşkusuz ki Anayasa Mahkemesinin yeniden yargılamaya hükmettiği durumlarda da derece mahkemesi kesin hükme bağlanmış bir uyuşmazlığı yeniden ele almaktadır. Bu yönüyle ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi müessesesi ile Anayasa Mahkemesince yeniden yargılamaya hükmedilmesi arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Ancak Anayasa Mahkemesinin, tespit edilen ihlalin giderilmesi amacıyla yeniden yargılama yapılmasına hükmettiği hallerde, ilgili usul kanunlarında düzenlenen yargılamanın yenilenmesi kurumundan farklı olarak yargılamanın yenilenmesi sebebinin varlığının kabulü ve önceki kararın kaldırılması hususunda derece mahkemesinin herhangi bir takdir yetkisi bulunmamaktadır.*” (Anayasa Mahkemesi Kararlar Bilgi Bankası, Erişim Tarihi: 26.04.2021)

⁶⁴ PEKCANİTEZ, s. 85.

⁶⁵ PEKCANİTEZ, s. 82. Bu bağlamda Pekcanitez, yargılamanın yenilenmesinin varlığına ilişkin inceleme ve uyuşmazlığın esasına ilişkin hukuka aykırılık iddiasının incelenmesinin birbirinden farklı olduğunu ifade etmektedir. Yazar, yeniden yargılama sonucunda mahkemenin eski hükmünü onayarak aynı hükmün geçerliliğini sürdürebileceğini söylemektedir.

Sonuç olarak, bir hukuki kurumun çeşitli hukuk alanlarında ve farklı kanun hükümlerinde süre, başvuru usulü gibi yönlerden farklı kurallara tabi kılınmış olması hukuki niteliğini dönüştürmeyecektir. Mesela, istinaf kanun yoluna başvuru süre ve şartlarının farklı yargılama hukuku kanunlarında (İYUK, CMK ve HMK) birbirinden ayrı süre ve usul kurallarının öngörülmüş olması, bu kanun yolunun hukuki niteliğini değiştirmemektedir. Bir adım daha öteye gidersek, yargı mercilerine takdir yetkisi tanınmaması dahi tek başına hukuki nitelemenin farklılaşmasına gerekçe gösterilemez. Bu bağlamda, idari ve medeni yargılama hukuku kurallarından farklı olarak ceza muhakemesi hukukunda, CMK m. 272/1 hükmünde re'sen/otomatik istinaf usulüne yer verilmesi diğer bir örnektir. Madde hükmünde, *“onbeş yıl ve daha fazla hapis cezalarına ilişkin hükümler; bölge adliye mahkemesince re'sen incelenir.”* ibaresiyle belirli durumlarda ilk derece mahkemesi kararı, diğer yargılama hukuku kanunlarında bulunmayan biçimde, kendiliğinden istinaf edilmekte ve istinaf merciinin bu talebi reddetme yönünde takdir yetkisi bulunmamaktadır.⁶⁶ Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi tarafından ileri sürüldüğü gibi yalnızca başvuru usulündeki farklılaşma ve kabule ilişkin takdir yetkisi tanınmaması, aynı amaca sahip hukuki kurum ve sebeplerin birbirinden ayrıştırılmasının gerekçesi sayılmamalıdır. Bu açıklamayı destekler şekilde doktrinde, 6216 sayılı Kanun m. 50/2'de yargılamanın yenilenmesi yerine “yeniden yargılama” ibaresi kullanılması nedeninin, çalışmanın ilgili bölümlerinde değinildiği gibi, her bir yargılama türünde (idari, medeni ve ceza) yargılamanın yenilenmesinin farklı şart ve usullere tabi kılınması olduğu belirtilmektedir.⁶⁷ Nitekim İYUK m. 53 vd. ve CMK m. 311 vd. hükümlerinde “yargılamanın yenilenmesi” olarak ifade edilen kanun yolunun HMK m. 374 vd. hükümlerde “yargılamanın iadesi” olarak isimlendirildiğine dikkat edilmelidir. Bu sebeple, ismi ve uygulamasına dair farklılıklar tek başına, bir kanun yolunu oluşturan özü dönüştürme gücüne sahip değildir.

Tüm bu tartışmaları nihayete erdirmek için doktrinde ileri sürülen, Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal kararı verilmesinin yargılama usulü kanunlarında (İYUK, CMK ve HMK) değişiklik yapılarak tıpkı AİHM kararları gibi bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak düzenlenmesi gerektiği görüşüne katılıyoruz.⁶⁸ Kanaatimizce, Anayasa m. 153/6 hükmü uyarınca Anayasa Mahkemesi kararlarının tüm yargı mercileri tarafından bağlayıcı olduğu dikkate alınarak 6216 sayılı Kanunun m. 50/2 hükmü ile İYUK ve diğer yargılama usulü kanunlarında yer alan yargılamanın yenilenmesi sebepleri birbiriyle uyumlu hale getirilmelidir.

⁶⁶ Muharrem ÖZEN, **Türk Ceza Muhakemesinde İstinaf**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 65, 2016, s. 2263.

⁶⁷ ERMENEK, s. 19.

⁶⁸ HAMDEMİR, s. 353.

Sonuç

Netice itibariyle, idari yargılama hukuku açısından yargılamanın yenilenmesi sebeplerine ilişkin temel hüküm İYUK m. 53 olmakla beraber, bu sebeplerin sayısı farklı kanuni düzenlemelerle arttırılabilecektir. 6216 sayılı Kanunun m. 50/2’de yeniden yargılamaya ilişkin düzenleme bu bağlamda güncel bir örnektir. Doktrinde kimi yazarlar, çeşitli farklılıklar nedeniyle Anayasa Mahkemesinin bireysel başvuru üzerine verdiği ihlal kararı sonucunda gerçekleştirilen yeniden yargılamayı, yargılamanın yenilenmesinden ayrı bir hukuki kurum olarak değerlendirmektedir. Ancak katıldığımız görüşe göre, şekli yönden farklılıklar taşımasına rağmen 6216 sayılı Kanun m. 50/2’de belirtilen yeniden yargılama ile kastedilen yargılamanın yenilenmesidir. Bu kanaate, yargılamanın yenilenmesi ve yeniden yargılamanın getiriliş amacı ve hukuki sonuçları mukayeseye edilerek varılmıştır.

Kanaatimizce, yeniden yargılama ve yargılamanın yenilenmesi arasında çeşitli farklılıklar olmakla beraber, bu farklar hukuki kurumun karakterini belirleyecek düzeyde değildir. Nitekim, gerek farklı yargılama hukuku alanları arasında yargılamanın yenilenmesi sebepleri, başvuru usulü ve sürelerle ilişkin farklılıklar bulunduğu gerekse aynı yargılama hukuku alanı içinde dahi yargılamanın yenilenmesine başvuru şartlarının, bilhassa süre yönünden, farklılaşabildiği hesaba katıldığında, esasa etki etmeyen farklılıkların hukuki kurumun nitelenmesinde ölçüt olarak kabul edilemeyeceği sonucuna varılmaktadır.

Son olarak, AİHM’e yapılan bireysel başvuru üzerine ihlal kararı verilmesinin İYUK ve diğer yargılama usulü kanunlarında bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak düzenlenmiş olmasına rağmen, aynı kapsamda bir inceleme yürütülen Anayasa Mahkemesine yapılan bireysel başvuruların yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak bu kanunlarda yer almaması eksiklidir. Öte yandan, 6216 sayılı Kanunda yer alan düzenleme yargılamanın yenilenmesi sebebi sayılma yönünden kanunla düzenleme şartını sağlamaktadır. Yaygın bir başvuru türü yönünden, süregelen tartışmaların net bir sonuç ve net bir çerçeveye kavuşturulması daha iyi bir çözüm olacaktır. Bu sebeple, AİHM kararları gibi Anayasa Mahkemesi tarafından ihlal kararı verilmesinin İYUK’a diğer bir yargılamanın yenilenmesi sebebi olarak eklenmesinin isabetli olacağını düşünüyoruz.

Kaynakça

- AKSOY RETORNAZ, Eylem; **İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi Kararlarının Uygulanması ve Ceza Yargılaması Hukukuna Yansımaları**, Galatasaray Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 1, 2010, ss. 943-963.
- AKYILMAZ, Bahtiyar/SEZGİNER, Murat/KAYA, Cemil; *Türk İdari Yargılama Hukuku*, Savaş Kitabevi, Ankara, 2018.
- AKYÜREK, Güçlü; *Yargılamanın Yenilenmesi*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
- ATAR, Yavuz; *Türk Anayasa Hukuku*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2019.
- AYDIN, Hüseyin; **Anayasa Mahkemesi Kararları Bağlamında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi İhlal Kararının, Siyasi Parti Kapatma Davalarında Yargılamanın Yenilenmesi Sebebi Olması**, Yasama Dergisi, Sayı 11, 2009, ss. 50-75.
- CANDAN, Turgut; *Açıklamalı İdari Yargılama Usulü Kanunu*, Yetkin Yayıncılık, Ankara, 2020.
- ÇAĞLAYAN, Ramazan; *İdari Yargı Kararlarına Karşı Başvuru Yolları (Fransa-Türkiye: Mukayeseli Bir Deneme)*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2017.
- EKİNCİ, Hüseyin/SAĞLAM, Musa; *66 Soruda Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 2015.
- ERMENEK, İbrahim; **Anayasa Mahkemesinin Bireysel Başvuru Üzerine Verdiği Kararların Medeni Yargılama Hukukuna Yansımaları ve Bu Alanda Ortaya Çıkan Bazı Özel Durumlar**, Medeni Usul ve İcra-İflas Hukuku Dergisi, Cilt 9, Sayı 26, 2013, ss. 3-57.
- GÖZTEPE ÇELEBİ, Ece; **Bireysel Başvuru Kararlarının Bağlayıcılığı ve İcrası Sorunu ile Kurumsallaşma İhtiyacı**, Anayasa Yargısı, Sayı 33, 2016, ss. 93-118.
- GÖZÜBÜYÜK, A. Şeref/TAN, Turgut; *İdare Hukuku (Cilt 2)*, Turhan Kitabevi, Ankara, 2017.
- GÜMÜŞAY, Ramazan; **Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuruda İhlal Kararlarının İcrası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Erzincan, 2018.
- HAMDEMİR, Berkan; *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2018.
- KANADOĞLU, Korkut; *Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- KARAMAN, Ebru; **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesinin Kararlarının Yerine Getirilmemesinden Doğan Sorumluluk**, İÜHFİM, Cilt 72, Sayı 1, 2014, ss. 411-434.
- KURU, Baki; *Hukuk Muhakemeleri Usulü (Cilt 5)*, Demir Demir Müşavirlik ve Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- ONAR, Sıddık Sami; *İdare Hukukunun Umumi Esasları (Cilt 3)*, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1966.
- ÖZEN, Muharrem; **Türk Ceza Muhakemesinde İstinaf**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 65, 2016, ss. 2331-2388.

- PEKCANITEZ, Hakan/ATALAY, Oğuz/ÖZEKES, Muhammet; *Medeni Usul Hukuku*. On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2017.
- PEKCANITEZ, Hakan; **Bireysel Başvuru Sonunda Verilen Kararların Medenî Yargıya Etkisi**, Anayasa Yargısı, Sayı 35, 2018, ss. 73-104.
- SALDIRIM, Mustafa; **Bireysel Başvuru Açısından Yüksek Mahkeme Kararlarının Uyumlaştırılması Sorunu**, Anayasa Yargısı, Sayı 33, 2016, ss. 159-175.
- TANRIVER, Süha; **Tabii Hâkim İlkesi ve Medenî Yargı**, TBB Dergisi, Sayı 104, 2013, ss. 11-35.
- TANSUĞ, Çağla; *İdari Yargılama Hukukunda Yargılamanın Yenilenmesi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 2016.
- ÜNAL, Şeref; **Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararlarının Türk İç Hukukuna Etkileri**, Anayasa Yargısı, Sayı 17, 2000, ss. 63-85.
- ÜSTÜNDAĞ, Saim; *Medeni Yargılama Hukuku*, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, 1997.
- YOKUŞ, Sevtap; *Türkiye'de Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2015.
- Adalet İstatistikleri 2019**, Adalet Bakanlığı Adli Sicil ve İstatistik Genel Müdürlüğü, 2020, https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/1092020162733adale t_ist-2019.pdf, (Erişim Tarihi: 26.04.2021).
- Anayasa Mahkemesi Başkanlığı Bireysel Başvuru İstatistikleri (23/9/2012-30/9/2020)**, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/yayinlar/istatistikler/bireysel-basvuru/>, (Erişim Tarihi: 26.04.2021).